

Területi Statisztika

Közzététel: 2021. március 11.

A tanulmány címe:

A klímaváltozás megítélésének dimenziói Európában: mintázatok és összefüggés a társadalmi bizalommal

Szerzők:

Bodor Ákos – Grünbut Zoltán

<https://doi.org/10.15196/TS610205>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) Területi Statisztika c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány, vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

- 1) A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Sztj.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
- 2) A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, térítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
- 3) A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
 - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
- 4) A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, haszonszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Sztj. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
- 5) A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
- 6) A 3. a)–c.) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:

„Forrás: *Területi Statisztika c. folyóirat 61. évfolyam 2. számában megjelent, Bodor Ákos – Grünbut Zoltán által írt, A klímaváltozás megítélésének dimenziói Európában: mintázatok és összefüggés a társadalmi bizalommal c. tanulmány*”

- 7) A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképpen egybe a KSH, vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

A klímaváltozás megítélésének dimenziói Európában: mintázatok és összefüggés a társadalmi bizalommal

Dimensions of climate change attitudes in Europe: patterns and correlation with social trust

Bodor, Ákos

Közgazdaság- és Regionális
Tudományi Kutatóközpont,
Regionális Kutatások Intézete,
Dunántúli Tudományos Osztály,
Pécs
E-mail: bodor@rkk.hu

Grünhut, Zoltán

Közgazdaság- és Regionális
Tudományi Kutatóközpont,
Regionális Kutatások Intézete,
Dunántúli Tudományos Osztály,
Pécs
E-mail: grunhut@rkk.hu

Kulcsszavak:

bizalom,
bizalmatlanság,
klímaváltozás,
európai országok,
European Social Survey

Keywords:

trust,
distrust,
climate change,
European countries,
European Social Survey

A társadalmi bizalom, illetve bizalmatlanság jelenségének kutatása több diszciplínát fog át. A téma jelentőségét többek között az adja, hogy a bizalom fontos szerepet játszik abban, hogy egy társadalomban milyen jellemzői alakulnak ki a közös gondolkodásnak és cselekvésnek, illetve az együttműködésnek. A bizalom egyik egyértelműen pozitív hatása az, hogy mérsékli a közös ügyek és célok iránti közönyösséget, érdektelenséget. A klímaváltozás elleni küzdelem éppen egy olyan terület, ami közös elköteleződést és problémamegoldást igényel. Nemzetközi összehasonlító elemzésük alapján a szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy a magasabb általánosított bizalommal rendelkező országokban valóban nagyobb arányú a lakossági elköteleződés a klímaváltozással kapcsolatos cselekvési hajlandóság mellett.

Trust (and distrust) research is an interdisciplinary area. The importance of the topic is given by the fact that trust plays a crucial role in collective thinking and collective action as well as in forms of cooperation. One of the clearly positive effects of trust is that it moderates the lack of interest in collective goals. Coping with climate change in particular is an issue that requires social commitment and joint efforts for problems solving. Conclusion of this paper, based on cross-national comparative analyses, is that commitment to pro-climate behavior is more relevant in countries characterized by higher mean levels of generalized trust among their citizens.

Beküldve: 2020. augusztus 4.

Elfogadva: 2020. október 28.

Bevezetés

Kutatások már az 1990-es években arra a következtetésre jutottak, hogy a gazdasági szempontból fejlettebb és elmaradottabb országokban egyaránt jelentős arányban vannak azok a lakosok, akik aggódnak a környezet állapota miatt (Dunlap et al. 1993). Önmagában ez az általános „aggodalom” a megoldandó problémákra adandó sürgető válaszok szempontjából némi optimizmusra sarkall, ugyanakkor újabb vizsgálatok a közvélekedések alakulásáról több szempontból is negatív jelenségekre hívták fel a figyelmet. Egyikük éppen arra, hogy míg az 1990-es években világszerte valóban megfigyelhető volt a környezettudatos gondolkodás, a környezetért való aggodás általános növekedése, addig az elmúlt két évtizedbeli kutatási eredmények azt emelték ki, hogy a korábbi javuló tendencia csökkenésbe fordult (Tam–Chan 2018). A másik negatív jelenség pedig az, hogy miközben ma már egyhangú tudományos megállapodás van a klímaváltozás létezéséről és egyértelmű negatív hatásairól, sőt ezek sok esetben már a közgondolkodásban is alapigazságnak számítanak, mégis az átlagos állampolgárok részéről a klímaváltozás csökkentése érdekében tett erőfeszítések korántsem kielégítőek (Giddens 2015, Norgaard 2011). Ezt a problémát, vagyis a környezet állapota miatt növekvő aggodalom és az ehhez képest korlátozottabb szintű egyéni cselekvések között feszülő ellentmondást az elmúlt években számos vizsgálat tárta fel (Gifford 2011, Kollmuss–Agyeman 2002, Lorenzoni et al. 2007, Tam–Chan 2018, Bouman et al. 2020, Sevä–Kulín 2018).

A környezeti kérdéseken belül, kifejezetten a klímaváltozáshoz való viszonyulással is számtalan kutatás foglalkozott az elmúlt két évtizedben (Capstick et al. 2015). A téma magyarországi vizsgálatának is vannak előzményei (Varjú–Baranyai 2017), ugyanakkor a hazai kutatások középpontjában inkább a klímaváltozás különböző jellegű hatásainak, következményeinek feltárása állt (lásd többek között: Zsibók–Sebestyén 2017, Lennert 2019, Uzzoli et al. 2019).

A nemzetközi szakirodalomban jelentős a klímaváltozás észlelésének (percepció) egyéni szintű meghatározottságait azonosító tanulmányok aránya. E tényezők egyik része társadalmi-demográfiai jellegű, melyekkel kapcsolatosan a legfontosabb megállapítások arra hívják fel a figyelmet, hogy az idősebb korosztályokra, illetve az alacsonyabb iskolai végzettségűekre nagyobb arányban jellemző a klímaszkeptikus gondolkodás, és kevésbé aggódnak a klímaváltozás negatív hatásai miatt (Milfont et al. 2015, Poortinga et al. 2011, Shi et al. 2016, Whitmarsh 2011). Az egyéni befolyásoló tényezőket feltáró kutatások a társadalmi-demográfiai tényezők mellett főként az értékek szerepét emelik ki (Brown–Kasser 2005, Corner et al. 2014, Kahan et al. 2011, Gifford–Nilsson 2014, Poortinga et al. 2004, Poortinga et al. 2019, Bouman et al. 2020). Az értékek az emberi gondolkodást és cselekvést meghatározó alapelveként jelennek meg, amelyek hatást gyakorolnak a társas világgal kapcsolatos megismerési folyamatokra, a kialakuló hiedelmekre és a jellemző viselkedésre, így ezeken belül a klímaváltozással összefüggőekre is. Az értékekkel kapcsolatos elméleti ismertetésekben gyakran hivatkoznak Ronald Inglehart (1990) posztmaterializmus tézisére, ami

alapvetően szintén a társadalmi-demográfiai tényezők hatásmechanizmusából indítja érvelését. Azt állítja, hogy a II. világháború utáni nyugati társadalmi változások alapvetően a materiálisról a posztmateriális értékekre való átmenetet vonták maguk után, amit a gazdasági jólét következtében olyan új értékorientációk tömeges elterjedése és előtérbe helyezése jellemez, mint az egyéni szabadság, az önmegvalósítás, a közügyekben való aktív részvétel, az életminőség fontossága, illetve a környezet védelme. Az értékek és a klímaviszonyulások összefüggéseinek empirikus vizsgálatában a leggyakrabban használt megközelítés Shalom H. Schwartz (1992) alapvető emberi értékek elmélete, melynek komplex kidolgozottságán túlmenően előnye a kiváló használhatóság is. A környezeti kutatásokban nagyon elterjedt elméleti keretrendszer Paul C. Stern (2000) érték-hit-norma VBN (Value-Belief-Norm – VBN) modellje, ami az értékek tekintetében a schwartzi elméletet veszi át. A schwartzi és a storni felfogást használó empirikus kutatások legfontosabb eredményei szerint az „önmeghaladás”, illetve az „önzetlenség (altruizmus)” értékeinek előtérbe helyezése magasabb szintű klímaaggodalommal, illetve alacsonyabb klímaszkeptícizmussal jár együtt, míg az „önmegvalósítás”, illetve az „önző” értékek esetében éppen ennek a fordítottja igaz. A „megőrzés” és a „nyitottság a változásra” érték kategóriák klímaviszonyulással kapcsolatos szerepére valamivel kevesebb figyelem irányul. A rendelkezésre álló eredmények alapján mindenestre az a következtetés vonható le, hogy a „nyitottság a változásra” értékeit fontosnak tekintők között azok aránya magasabb, akik hisznek a klímaváltozásban és annak összefüggésében az emberi tevékenységgel. A megőrzés értékeit előnyben részesítők körében pedig alacsonyabb a hajlandóság a környezeti problémák csökkentését célzó cselekvésekre (Poortinga et al. 2019).

A bizalom témája az értékekhez képest kevésbé élesen jelenik meg a klímaváltozással kapcsolatos kutatásokban, de a téma felvetés korántsem előzmények nélküli. Egyrészt, felfogás szintjén a környezeti problémák észlelésének elősegítőjeként, valamint az e kihívások által kiváltott cselekvéseket befolyásoló oksági mechanizmusrendszer elemeként gyakran kitérnek a bizalomra is (Gifford 2011, European Social Survey 2016), miközben több empirikus vizsgálat is vállalkozott már a bizalom szerepének részletes feltárására (Tam–Chan 2018, Sevä–Kulin 2018, Fairbrother et al. 2019). Az eddig közölt eredmények arra hívják fel a figyelmet, hogy a társadalmi bizalom (vagyis a személyek közötti általánosított bizalom, azaz az „ismeretlen másokba” vetett bizalom) és az intézményi bizalom magas szintje egyaránt elősegítik azt, hogy a környezeti problémák iránt elkötelezett gondolkodás és aggodalom tényleges cselekvésekben is testet öltjön.

Az általánosított bizalom és a schwartzi értékelmélet számos ponton összekapcsolható. A két felfogás közötti többszörös elméleti kapcsolat keresésére az ad okot, hogy mind a bizalomkészség, mind a schwartzi értékelmélet olyan, a létről szóló filozófiai tanításon alapuló (ontológiai szintű) szubjektív beállítódás azonosítására törekszik, amely döntően befolyásolja az egyén megismerési sémáit (gondolati struktúráját, észlelésekre és értelmezésekre épülő fogalmait), illetve az azokra támaszkodó tapasztalatait (Grünhut et al. 2019a).

Fontos kitérni továbbá a mikro-makro nézőpont megkülönböztetésének szükségességére. Összehasonlító vizsgálatok sora hívja fel a figyelmet arra, hogy a környezeti problémákhoz, illetve a klímaváltozáshoz való viszonyulás különböző dimenzióiban, valamint a viszonyulásokat meghatározó személyes tényezők hatásmechanizmusában is jelentősek az eltérések az egyes társadalmak között (például Franzen–Vogl 2013, Kvaløy et al. 2012, Marquart-Pyatt et al. 2019, Tranter–Booth 2015, Tam–Chan 2018, Sevä–Kulin 2018, Fairbrother et al. 2019, Song et al 2019).

Tanulmányunk célja egyrészt az, hogy bemutassa a klímaváltozáshoz való viszonyulás néhány kiválasztott dimenziójának jellemzőit Európa számos országában, valamint feltárja e dimenziók belső összefüggéseinek mintázatait. Ezt követően – a tanulmány központi kérdéseként – az általánosított bizalom jelenségét és a klímavizonyulás együttmozgását vizsgáljuk az európai társadalmak szintjén, továbbá arra a kérdésre is keressük a választ, hogy a klímavizonyulás különféle dimenzióinak hátterében megfigyelhetőek-e társadalmi szintű bizalommintázatok. Minderre azért van szükség, mert a témában készült és korábban vázolt vizsgálatok ugyan foglalkoztak már a klímavizonyulás és a bizalom összefüggéseivel, mégis a rendelkezésükre álló változók szűk köréből fakadóan, eredményeik következtetések levonására csak korlátozottan alkalmasak. Jelen kutatás az európai társadalmi felvétel (European Social Survey – ESS)¹ 8. hullámának adatbázisát használja. A 2016. évi adatfelvétel tartalmazott egy olyan modult, amelynek célja az európai lakosok klímaváltozással kapcsolatos jellemző viselkedésének megismerése volt. E részletes felmérés lehetővé teszi, hogy a klímaváltozás témáját több oldalról is megközelítsük, különböző dimenzióit számba vegyünk, továbbá azokat lehetőség szerint különféle változókkal is mérjük. Az ESS e hullámának használatával a részletes klímaváltozókon túlmenően, az általánosított bizalmat is megfelelő módon mérni tudjuk, ami vizsgálatunk szempontjából is mérvadó.

A klímaváltozáshoz való viszonyulás

Tanulmányunkban a klímaváltozáshoz való hozzáállás következő három dimenzióját vizsgáljuk:

- a klímaváltozás tényével kapcsolatos elképzelések és a klímaváltozás miatti aggodalom;
- a klímaváltozás csökkentésével kapcsolatos személyes felelősség;
- a klímaváltozással kapcsolatos szakpolitikai intézkedések támogatása.

¹ Az ESS nemzetközi összehasonlító vizsgálat 2001-től kezdődően kétévente biztosít adatokat az európai társadalmak demográfiai sajátosságairól, politikai és közéleti preferenciáiról, továbbá jellemző értékeiről, észleléseiről, fogalmairól és jellemző viselkedéséről.

A klímaváltozás tényével kapcsolatos elképzelések és a klímaaggodalom

Először azt vizsgáljuk, hogy a klímaváltozással kapcsolatos tudományos megállapodáson alapuló alapigazságok mennyire jelennek meg a laikus gondolkodásban. Korábbi kutatások (Weber–Stern 2011) kimutatták, hogy miközben a tudományos eredmények egyértelműen negatív tendenciákra és sürgető beavatkozások szükségességére hívják fel a figyelmet, addig nem egyértelmű a közvélemény ennek megfelelő átalakulása.

Az ESS általunk használt, 2016. évi felmérése is célul tűzte ki a válaszadóknak a klímaváltozás valóságosságáról, lehetséges okairól, illetve a kialakult helyzet súlyosságáról alkotott elképzeléseinek megismerését, mint az esetlegesen kialakuló klímaszkeptikus gondolkodás alapjait (Rahmstorf 2004). A „trendszkeptikus” szemlélet tagadja a globális felmelegedést; az „attribútumszkeptikus” elképzelés szerint a felmelegedést nem az emberi tevékenység okozza; a „hatásszkeptikus” vélekedés szerint pedig a felmelegedésnek nincsenek igazán káros következményei.

A klímaváltozás miatti aggodalom, vagyis az, hogy valaki mennyire tart a klímaváltozástól, mennyire érzi azt súlyos fenyegetésnek, szorosan kapcsolódik az előzőekhez. Annyiban mégis eltér tőlük, hogy míg az említett szempontok együttese megismerési (kognitív), addig az aggodalom inkább érzelmi (affektív) jellegűnek tekinthető (European Social Survey 2016). A kérdőívben szereplő trend-, attribútum-, hatás- és aggodalomváltozóval kapcsolatos kérdések a következők:

- Trendváltozó: „Valószínűleg találkozott már azzal az elképzeléssel, hogy az utóbbi 100 évben emelkedett a hőmérséklet a Földön, és emiatt változik a klíma. Ön mit gondol erről, valóban változik a klíma?” Válaszlehetőségek: 1 – „egyértelműen változik”; 2 – „valószínűleg változik”; 3 – „valószínűleg nem változik”; 4 – „egyértelműen nem változik”.
- Attribútumváltozó: „Ön szerint a klímaváltozást természeti folyamatok, emberi tevékenység vagy a kettő együtt okozza?” Válaszlehetőségek: 1 – „kizárólag természeti folyamatok”; 2 – „főleg természeti folyamatok”; 3 – „egyformán természeti folyamatok és emberi tevékenység”; 4 – „főleg emberi tevékenység”; 5 – „kizárólag emberi tevékenység”.²
- Hatásváltozó: „Ön szerint mennyire lesz kedvező vagy kedvezőtlen a klímaváltozás hatása a világ népességére?” A válaszadók egy 0–10-es skálán fejezheték ki a véleményüket, ahol a 0 azt jelenti, hogy „rendkívül kedvezőtlen”, a 10 pedig azt, hogy „rendkívül kedvező”.
- Aggodalomváltozó: „Ön mennyire tart a klímaváltozástól?” A válaszok egy ötfokú skálán helyezhetők el, ahol az 1 azt jelenti, hogy „egyáltalán nem”, az 5 pedig azt, hogy „rendkívül”.

² Ezeken kívül a klímaváltozás tényét tagadó válaszadók számára még egy válaszlehetőséget tartalmaz a kérdés: „szerintem nincs klímaváltozás”.

Az 1. táblázat e négy változó és egy belőlük képzett kompozit indikátor leíró eredményeit tartalmazza. A trendváltozó azon válaszadók országokénti arányát mutatja, akik szerint a klíma valószínűleg vagy egyértelműen változik (válasz: 1 és 2), az attribútumváltozó pedig azokat, akik szerint a klímaváltozás jórészt emberi tevékenység következménye (válasz: 3–5). A hatásváltozó a klímaváltozás hatását negatívan értékelők országokénti arányát jelenti (válasz: 0–4), az aggodalomváltozó pedig azokat, akik válaszukban az ötfokú skálán legalább a 3-ast jelölték. Az e négy változó összegzésével kialakított kompozit indikátor azokat jelöli, akik mindegyik felsorolt „kritériumnak” megfeleltek, vagyis elfogadják azt, hogy a klímaváltozás egy létező folyamat, amit alapvetően meghatároz az emberek tevételes beavatkozása, továbbá egyetértenek azzal, hogy a klímaváltozás negatív jelenség és aggódnak is miatta.

1. táblázat

A klímaváltozással kapcsolatos elképzelések és klímaaggodalom Európában, 2016

'Perceptions of climate change and climate concern in Europe, 2016

(%)

Ország	Esetszám	Trend-	Attribú-	Hatás-	Aggoda-	Kom-	Kompozit indikátor	Kompozit indikátor
		változó	tum-	változó	lom-			
Nyugat-Európa								
Ausztria	N=2010	92,5	90,9	74,0	78,0	63,2	61,0	65,4
Belgium	N=1766	96,4	93,7	66,4	80,9	55,0	52,6	57,3
Svájc	N=1525	96,4	94,3	74,0	78,4	61,4	58,9	63,9
Németország	N=2852	95,5	94,6	77,4	86,6	67,8	66,0	69,5
Franciaország	N=2070	96,3	93,4	73,7	81,0	62,2	60,1	64,4
Egyesült Királyság	N=1959	93,6	90,7	66,0	71,5	51,8	49,5	54,0
Írország	N=2757	96,1	91,0	63,2	68,6	47,4	45,4	49,3
Hollandia	N=1681	96,3	91,6	61,6	76,1	50,1	47,6	52,5
Közép- és Kelet-Európa								
Csehország	N=2269	88,9	87,7	68,0	57,7	43,3	41,1	45,5
Észtország	N=2019	91,3	88,2	59,8	58,0	39,9	37,7	42,1
Magyarország	N=1614	91,4	92,2	77,0	78,4	60,7	58,1	63,2
Litvánia	N=2122	88,7	82,1	73,7	67,9	51,6	49,2	53,9
Lengyelország	N=1694	92,6	89,2	70,4	66,5	49,1	46,5	51,6
Oroszország	N=2430	82,2	78,1	61,8	64,3	38,3	35,9	40,6
Szlovénia	N=1307	96,5	92,8	71,4	83,8	60,7	58,0	63,4
Dél-Európa								
Spanyolország	N=1958	95,8	95,4	87,9	88,3	79,5	77,6	81,3
Olaszország	N=2626	94,8	93,4	68,9	84,4	60,4	58,4	62,4
Portugália	N=1270	97,0	93,4	81,2	86,7	70,1	67,5	72,7
Észak-Európa								
Finnország	N=1925	94,0	93,9	67,2	79,1	56,0	53,7	58,2
Izland	N=880	97,7	94,6	81,5	77,9	67,7	64,5	70,8
Norvégia	N=1545	92,9	87,6	71,9	76,3	56,4	53,9	58,9
Svédország	N=1551	96,8	92,4	81,3	65,1	55,4	52,8	57,9

Megjegyzés: A számításokhoz post-stratification súlyokat használtunk.

Forrás: Szerzői szerkesztés az ESS 8. hullámának adatalemzése alapján.

Az ESS 8. hullámának 22 európai országból³ származó adatait vizsgálva az 1. táblázat alapján megállapítható, hogy a felmérésben részt vevő országok mindegyikében a trend- és az attribútumszkeptikusok aránya igen alacsony, hiszen a klímaváltozás tényét és annak emberi tevékenységre visszavezethető okait a válaszadók döntő része elfogadja. E két változó alapján Európa különböző térségei között nincs érdemi különbség. A klímaváltozás hatásainak megítélése már összetettebb: a válaszadók nagyobb része hatásszkeptikus, miközben az egyes országok között is jelentőségek az eltérések, ami egyértelmű regionális sajátosságokra utal. A klímaaggodalom tekintetében hasonló a helyzet, annyi különbséggel, hogy a közép- és kelet-európai országok nagy részében alacsonyabbak az arányok, mint Európa többi részén. A kompozit indikátor az előzőekhez képest heterogénebb tendenciát mutat: egyes országokban (például Oroszország és Észtország) különösen alacsony a mindegyik kérdésre „pozitív” választ adók aránya, azaz magas a klímaszkeptikusoké. Ugyanakkor számos országban – a kompozit indikátor szerinti összetett kritériumok tükrében is – a lakosság nagyobb része elfogadja a klímaváltozás tudományos alapigazságait és aggódik is miattuk. Egyértelmű regionális különbségek nincsenek, azon túlmenően, hogy a közép- és kelet-európai országok lakosai a legszkeptikusabbak.

A klímaváltozás csökkentésével kapcsolatos személyes felelősség

A klímaváltozással kapcsolatos megismerési és érzelmi viszonyulások után azt vizsgáljuk, hogy az egyéni szerepvállalás mennyire jelenik meg a klímaváltozás közösségi problémájával összefüggésben. A felelősségvállalás kérdése az erkölcsi elköteleződés, illetve a normák közé tartozik. Az erkölcsi elköteleződés, illetőleg a normák megléte ugyan még nem jelentenek automatikusan cselekvést is, de közvetlen kapcsolatban vannak azokkal (European Social Survey 2016). Az ESS klímaváltozásról összeállított modulja a környezettudatosságot tartalmazó normák vizsgálatához a következő kérdést alkalmazza: „*Ön mennyire érzi úgy, hogy Önnek is van felelőssége a klímaváltozás csökkentésében?*” A válaszadók egy 0–10-es skálán válaszolhattak, ahol a 0 azt jelenti, hogy „egyáltalán nem”, a 10 pedig azt, hogy „nagyon”.

A 2. táblázat azon válaszadók országokénti arányát mutatja, akik egyértelműen saját felelősségüknek tartják a klímaváltozás csökkentését (a skálán a 6 és 10 közötti választ adók). Az ebből levonható legfontosabb következtetés az, hogy a klímaváltozás tényének elfogadásával és a klímaaggodalommal ellentétben, a klímaváltozás csökkentéséért érzett személyes felelősség kérdésében Európán belül egyértelmű törésvonal alakult ki. Közép- és Kelet-Európában, a kontinens többi részéhez képest, lényegesen kevesebben érznek saját felelősséget a klímaváltozás csökkentésében. Érdemes megjegyezni azt is, hogy míg a klímátények és -aggodalom tekintetében kifejezetten magasak az arányok a mediterrán országokban, addig a személyes felelősség kérdésében már megosztottabbak ezek a társadalmak. Az észak-európai

³ A felmérés eredetileg 23 ország adatait tartalmazza, de az Európán kívüli Izrael elemzésétől eltekintettünk.

országokban éppen fordított a tendencia: a személyes felelősség melletti elköteleződés nagyobb arányú a tényekkel és az aggodalommal kapcsolatos kompozit indikátor alapján várhatóanál.

2. táblázat

A klímaváltozás csökkentésért érzett személyes felelősség Európában, 2016
Personal responsibility for climate change mitigation in Europe

(%)

Ország	Esetszám	Felelősség	95%-os konfidenciaintervallum	
Nyugat-Európa				
Ausztria	N=2010	62,7	60,6	64,9
Belgium	N=1766	62,9	60,7	65,2
Svájc	N=1525	77,5	75,4	79,7
Németország	N=2852	70,1	68,4	71,8
Franciaország	N=2070	76,0	74,1	77,8
Egyesült Királyság	N=1959	60,2	58,0	62,4
Írország	N=2757	59,5	57,6	61,3
Hollandia	N=1681	63,0	60,7	65,3
Közép- és Kelet-Európa				
Csehország	N=2269	22,4	20,6	24,2
Észtország	N=2019	35,1	33,0	37,2
Magyarország	N=1614	32,9	30,5	35,2
Litvánia	N=2122	42,5	40,2	44,7
Lengyelország	N=1694	52,2	49,7	54,7
Oroszország	N=2430	25,4	23,4	27,3
Szlovénia	N=1307	48,6	45,8	51,3
Dél-Európa				
Spanyolország	N=1958	61,8	59,6	64,0
Olaszország	N=2626	51,5	49,5	53,5
Portugália	N=1270	54,4	51,6	57,2
Észak-Európa				
Finnország	N=1925	70,3	68,3	72,4
Izland	N=880	66,7	63,5	69,8
Norvégia	N=1545	66,7	64,3	69,0
Svédország	N=1551	71,1	68,8	73,3

Megjegyzés: A számításokhoz post-stratification súlyokat használtunk.

Forrás: Szerzői szerkesztés az ESS 8. hullámának adatelemzése alapján.

A klímaváltozással kapcsolatos szakpolitikai intézkedések támogatása

Vizsgálatunkban a klímaváltozáshoz való viszonyulás utolsó dimenziójában a szakpolitikai intézkedések támogatásának kérdésköre szerepel, amit a környezeti kutatásokban már a cselekvésekhez tartozó, ún. „nem aktivista jellegű közszféraiselkedések” körébe sorolnak (Stern 2000, European Social Survey 2016). Míg az aktivista tevékenység a közpolitikai döntéshozást befolyásoló akciókban való közvetlen részvételre, addig a nem aktivista tevékenység kevésbé explicit jellegű cselekvésekre utal, s inkább a közpolitikák megítélésére vonatkozik. Az ESS klímamodulja

három különböző változóval mérte az „Ön milyen mértékben támogatná vagy ellenezné, ha a következő intézkedéseket hoznák Magyarországon [adott országban] a klímaváltozás csökkentése érdekében?” kérdésre adott válaszokat : 1) A fosszilis energiahordozók (kőolaj, földgáz, szén) adójának emelését. 2) A megújuló energia (például nap-, szélenergia) állami támogatását. 3) A legkevésbé energiatakarékos háztartási berendezések forgalmazásának törvényi betiltását. A válaszlehetőségek mindegyik kérdés esetében: 1 – „teljes mértékben támogatnám”; 2 – „valamennyire támogatnám”; 3 – „nem támogatnám, de nem is ellenezném”; 4 – „valamennyire ellenezném”; 5 – „teljes mértékben ellenezném”.

3. táblázat

A szakpolitikai intézkedések támogatása Európában, 2016

Public support for climate policies in Europe, 2016

Ország	Esetszám	Fosszilis	Megújuló	Tiltás	Kompozit indikátor	Kompozit indikátor 95%-os konfidencia-intervalluma (%)	
Nyugat-Európa							
Ausztria	N=2010	33,8	84,6	64,8	25,9	23,9	27,8
Belgium	N=1766	31,2	76,6	67,0	21,7	19,8	23,6
Svájc	N=1525	47,7	84,4	69,4	35,3	32,9	37,8
Németország	N=2852	38,3	85,4	69,1	27,0	25,3	28,6
Franciaország	N=2070	24,1	77,4	63,1	16,3	14,7	17,9
Egyesült Királyság	N=1959	37,6	69,2	56,2	23,2	21,3	25,1
Írország	N=2757	34,8	67,4	54,4	22,7	21,1	24,2
Hollandia	N=1681	40,8	87,7	54,9	26,1	24,0	28,2
Közép- és Kelet-Európa							
Csehország	N=2269	29,1	61,1	58,7	18,0	16,4	19,6
Észtország	N=2019	19,7	78,1	48,5	12,9	11,4	14,4
Magyarország	N=1614	29,9	88,9	53,5	21,1	19,0	23,2
Litvánia	N=2122	28,8	66,1	40,6	14,4	12,8	16,0
Lengyelország	N=1694	14,9	78,4	60,0	11,5	9,9	13,1
Oroszország	N=2430	23,1	59,0	41,8	11,7	10,3	13,1
Szlovénia	N=1307	29,5	90,5	65,1	21,7	19,4	24,0
Dél-Európa							
Spanyolország	N=1958	25,4	79,7	64,2	18,5	16,6	20,3
Olaszország	N=2626	26,5	72,4	67,2	20,3	18,7	22,0
Portugália	N=1270	26,2	66,9	69,4	18,9	16,7	21,1
Észak-Európa							
Finnország	N=1925	50,7	78,7	56,6	28,2	26,2	30,2
Izland	N=880	44,3	65,8	46,4	20,2	17,5	22,9
Norvégia	N=1545	48,0	85,3	49,9	27,9	25,6	30,1
Svédország	N=1551	60,8	88,0	48,2	32,4	30,1	34,8

Megjegyzés: A számításokhoz post-stratification súlyokat használtunk.

Forrás: Szerzői szerkesztés az ESS 8. hullámának adatelemzése alapján.

A 3. táblázat e három változó és egy belőlük képzett kompozit indikátor eredményeit tartalmazza, azaz azon válaszadók országokénti arányát, akik támogatnák a klímaváltozás csökkentésére megnevezett intézkedéseket (1 és 2 válaszok). A kompozit indikátort a három változó összegzésével úgy hoztuk létre, hogy azok arányát jelöli, akik mindhárom esetben támogató választ adtak. A táblázat adatai alapján megállapítható, hogy a klímaváltozás csökkentését szolgáló szakpolitikai intézkedések támogatottsága egyáltalán nem tekinthető általánosnak. Külön-külön vizsgálatuk azt mutatja, hogy általában meglehetősen alacsony a fosszilis energiahordozók adójának emelésével, s még alacsonyabb a legkevésbé energiatakarékos háztartási berendezések forgalmazásának betiltásával egyetértők aránya. Ennek megfelelően a kompozit indikátor értékei is igen alacsonyak Európa valamennyi térségében, különösen Közép-, Kelet- és Dél-Európában.

Bizalom és a klímaváltozáshoz való viszonyulás összefüggései

A klímaváltozás elleni küzdelemben kulcsfontosságú tényező a bizalom: azok a társadalmak, amelyeket magas bizalom, vagyis a „bizalom kultúrája” (Sztompka 1999) jellemez, azok várhatóan eredményesebben és egységesebben tudnak fellépni. A bizalmatlanság, a gyanakvás ezzel szemben gátolja az együttműködést, a hatékony közös cselekvést. (A bizalomkutatás rövid áttekintését és a bizalom fogalmának elméleti megközelítését a Függelék tartalmazza.) Ez az összefüggés – várakozásaink szerint – megmutatkozik a klímavizonyulások és a bizalom kapcsolatának következő vizsgálatában.

Az empirikus elemzés során a bizalom mérésére az ún. „bizalomskálát” (megbízhatóság, tisztességesség, segítőkészség) használjuk (Uslaner 2002).⁴ Ez az eszköz lehetővé teszi, hogy a bizalom ne lehessen a megbízhatóság pusztán ésszerű megalapozottságára korlátozható, mivel a tisztességesség és segítőkészség mindenképpen érzelmi-erkölcsi viszonyulást is feltételez (lásd: Grünhut et al. 2019b). Az ESS felmérései a bizalomskála három kérdésből álló verzióját alkalmazzák. A válaszadók mindháromra 11 fokú, 0–10-es skálán tudnak felelni. A bizalomskála kérdései a következők:

- *„Általánosságban Ön mit mondana? A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban?”* (0 – „Nem lehetünk elég óvatosak”; 10 – „A legtöbb ember megbízható”)
- *„Gondolja, hogy a legtöbb ember megpróbálná kihasználni Önt, ha alkalma nyílna rá, vagy igyekeznének tisztességesek lenni?”* (0 – „A legtöbb ember megpróbálná kihasználni”; 10 – „A legtöbb ember igyekezne tisztességes lenni”)

⁴ Az általánosított bizalom empirikus vizsgálatának sok évtizedes története, illetve ennek megfelelően kiterjedt kutatási előzménye van, számottevő eredményekkel. Kifejezetten a bizalom mérésével kapcsolatban is több átfogó jellegű tanulmány született már (Bauer–Freitag 2018, Cook–Cooper 2003, Nannestad 2008, Sztompka 1999, Uslaner 2002, Welch et al. 2005). Az empirikus tanulmányok legtöbb esetben egyetlen „klasszikus” változóval, illetve ennek a kibővített, három kérdésből álló verziójával mérik a bizalmat (lásd bővebben Grünhut et al. 2019b).

- „*Ön szerint az emberek inkább csak magukkal törődnek, vagy általában segítőkészek?*”
(0 – „Az emberek csak magukkal törődnek”; 10 – „Az emberek általában segítőkészek”)

Az embertársak közötti bizalmat e három kérdésre adott válaszok átlagával mértük. A legalább 6-os átlagúakat a magas, a 6-os alatti átlagúakat az alacsony bizalmúak kategóriájába soroljuk.

A bizalom és a klímaviszonyulás összefüggései Európa különböző térségeiben

Amennyiben egymásra vetítjük az egyes országokban az általánosított bizalmat és a klímaviszonyulás három dimenzióját, akkor fontos következtetéseket vonhatunk le a közöttük lévő, makroszinten megfigyelhető összefüggésekről. Az eredményeket az 1. ábrában foglaltuk össze. Az ábrák vízszintes tengelyei a magas bizalmú válaszadók arányát mutatják. A függőleges tengely mindegyik ábrán mást jelöl, mégpedig a korábban bemutatott három fő klímaváltozót, azaz a két (elképzelés és aggodalom, valamint szakpolitikák támogatása) kompozit indikátort, illetve a személyes felelősség változóját. (Az ábrákon belüli vízszintes és függőleges vonalak az adott változók európai átlagértékeit jelzik.)

Az Elképzelések és aggodalom ábrán az egyes országok elhelyezkedése elsősorban arra hívja fel a figyelmet, hogy a rendelkezésünkre álló adatok alapján a két változó inkább független egymástól. Számos európai országban a lakosság nagyobb része úgy gondolja, hogy a klímaváltozás egy létező folyamat, amit alapvetően meghatároz az emberi hozzájárulás, továbbá egyetértenek azzal is, hogy a klímaváltozás negatív jelenség és nagyon aggódnak is miatta, ugyanakkor ez a komplex klímaviszonyulás jellemző magas bizalmú országokra is (b), de bizalmatlanokra is (a). Utóbbi országcsoportban a mediterrán országokat, Franciaországot, valamint két közép- és kelet-európai országot, Szlovéniát és Magyarországot találjuk. Mindezek mellett azért azt is meg kell jegyeznünk, hogy a leginkább klímászkeptikusnak tekinthető országok közép- és kelet-európaiak: Oroszország, Észtország és Csehország tartozik ide. Közülük kettő egyértelműen alacsony bizalmú, míg Észtország valamivel az átlagos bizalomszint felett helyezkedik el.

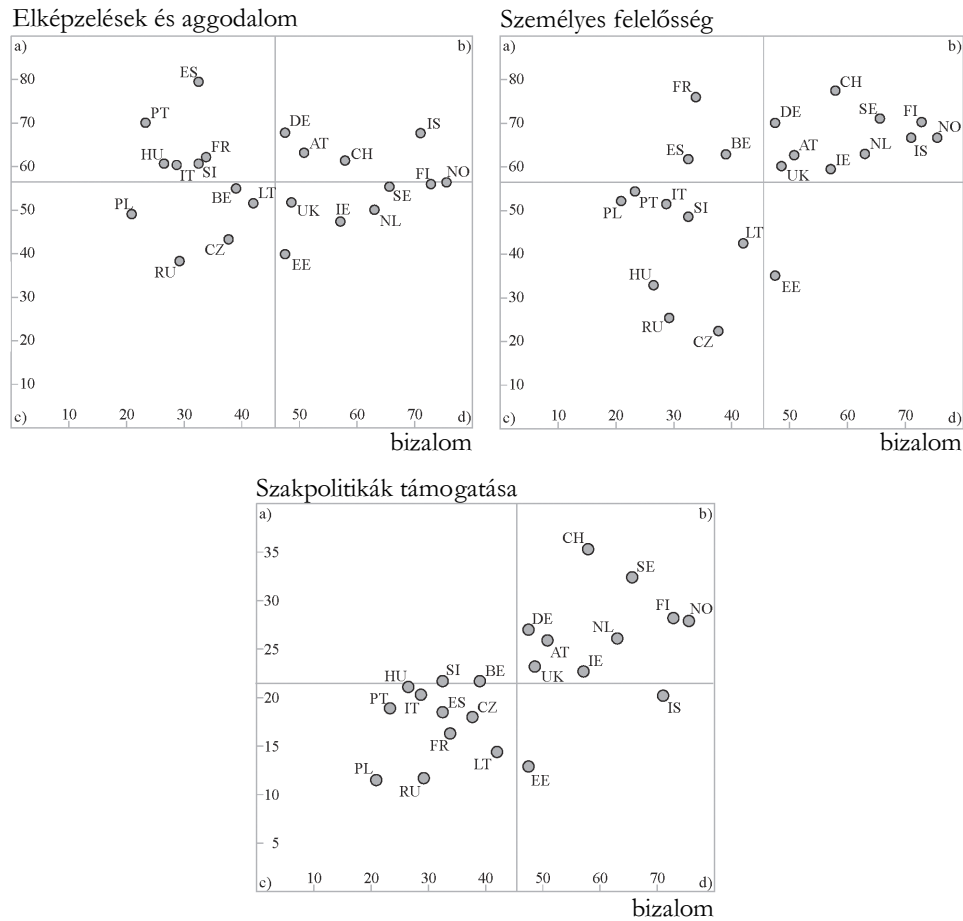
A Személyes felelősség ábra a bizalom és a klímaváltozás csökkentésével kapcsolatos személyes felelősségérzet országonkénti együttmozgását mutatja. Az előző ábrával ellentétben itt már az egyes országokat reprezentáló pontokból kirajzolódó alakzatból következtethetünk arra, hogy a két változó összefügg. Várakozásunknak megfelelően, azokban a társadalmakban, amelyeket a bizalom kultúrája jellemez, ott a lakosság nagy hányada érzi úgy, az egyén felelős a klímaváltozás csökkentéséért (b). Ezek a nyugat- és észak-európai országok. Velük szemben a bizalmatlanság kultúrájával jellemezhető országok a személyes felelősséget is inkább elutasítják. Utóbbiak a bal alsó négyzetben (c) helyezkednek el: ahol az összes közép- és kelet-európai országot, valamint Olaszországot és Portugáliát találjuk. A vázolt összefüggés csak néhány ország esetében nem érvényes. A jobb alsó négyzet Észtországot leszámítva

üres, ami szintén azt támasztja alá, hogy a magas bizalom valóban erősíti az egyéni felelősségvállalást. A bal felső négyzetben (a) elhelyezkedő Franciaország, Belgium és Spanyolország pedig arra hívják fel a figyelmet, hogy bizonyos esetekben a viszonylag alacsony társadalmi bizalom ellenére is megfigyelhető, hogy a lakosság magas aránya személyesen is elköteleződik a klímaváltozás csökkentéséért.

1. ábra

A bizalom és a klímavizonyulás dimenzióinak együttmozgása Európában, 2016 (%)

Co-movement of the dimensions of trust and attitudes towards climate in Europe, 2016 (%)

Megjegyzés: AT – Ausztria, BE – Belgium, CH – Svájc, CZ – Csehország, DE – Németország, EE – Észtország, ES – Spanyolország, FI – Finnország, FR – Franciaország, HU – Magyarország, IE – Írország, IS – Izland, IT – Olaszország, LT – Litvánia, NL – Hollandia, NO – Norvégia, PL – Lengyelország, PT – Portugália, RU – Oroszország, SE – Svédország, SI – Szlovénia, UK – Egyesült Királyság.

Forrás: Szerzői szerkesztés az ESS 8. hullámának adatalemzése alapján.

A Szakpolitikák támogatása ábra talán még egyértelműbben igazolja a bizalom pozitív hatását a klímaváltozás elleni küzdelemben. Míg a vízszintes tengely az előzőekhez hasonlóan a magas bizalmúak országokénti arányát méri, addig a függőleges tengely a korábban már részletesen bemutatott klímaváltozást csökkentő szakpolitikai intézkedések támogatottságát összefoglaló kompozit indikátort. Várakozásainkat egyértelműen igazolja az az összefüggés, miszerint minél magasabb egy társadalomban a bizalom szintje, az annál inkább képes a problémák közös leküzdésére. Míg a bizalmatlan közép- és kelet-európai országokban, valamint Dél-Európában gyengébb, addig a magasabb bizalomszintű nyugat- és észak-európai országokban erősebb a szakpolitikai intézkedések támogatottsága.

A bizalom szerepe a klímaaggodalom és a cselekvés közötti szakadék leküzdésében

Korábban már említettük, hogy a környezeti kutatásokban a bizalommal kapcsolatos vizsgálatok alapvetően arra koncentrálnak, hogy a környezetért való aggodás és a konkrét egyéni cselekvések közötti viszonylag szerény összefüggést mennyiben befolyásolja a bizalom. A következőkben mi is ezt a kérdést vizsgáljuk, azaz a klímaváltozáshoz való viszonyulás első dimenziójának kompozit indikátorát összevetjük a másik két dimenzióval, az előzőekben is alkalmazott kétdimenziós térképek segítségével. A személyes felelősség és a szakpolitikai intézkedések támogatása ugyan valóban nem jelent konkrét cselekvést, mégis nagyobb elkötelezettséget feltételez, így alkalmas a probléma vizsgálatára. Feltételezésünk szerint az aggodalom/cselekvés (pontosabban az aggodalom/személyes felelősség, illetve az aggodalom/szakpolitikák támogatása) összefüggés azokban az országokban erősebb, ahol magasabb szintű a társadalmi bizalom.

Az eredményeket a 2. ábra mutatja. Míg a vízszintes tengely mindkét ábrarészben a klímaviszonyulás első dimenziójához tartozó kompozit indikátor százalékos arányát, addig a függőleges tengely az egyik esetben a személyes felelősség, a másik esetben pedig a szakpolitikák támogatása változót mutatja. (A vízszintes és a függőleges vonalak ezeken az ábrarészekben is az adott változók európai átlagértékeit jelzik.)

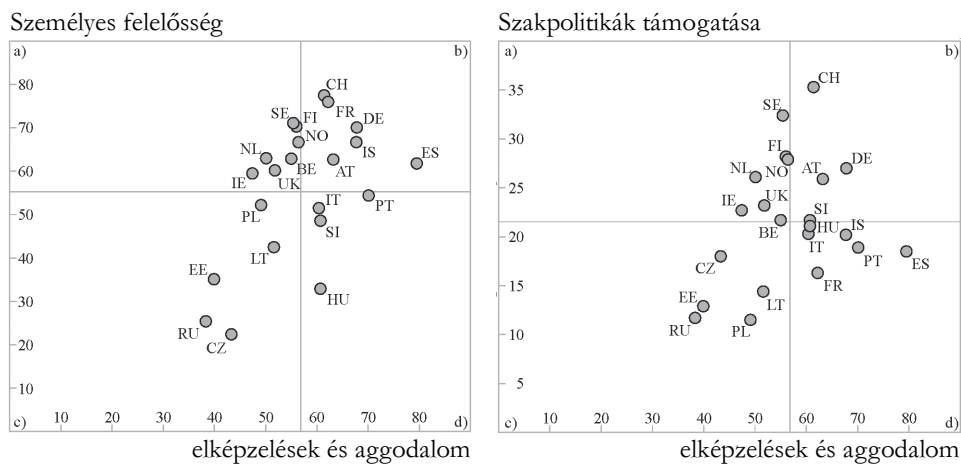
A Személyes felelősség ábra azt mutatja, hogy a klímaaggodalom és a személyes felelősség érzete közötti összefüggés a bizalom alapján jól elkülöníthető mintázatú. A jobb felső sarokban (b) vannak azok az országok, amelyekben átlag feletti az aggodalom és a személyes felelősség érzete is. Ezen országokban – Spanyolország és Franciaország kivételével – magas szintű a társadalmi bizalom. A bal felső sarokban (a) elhelyezkedő országokban az európai átlag alatti (de természetesen ez nem jelenti azt, hogy alacsony) a klímaváltozás tudományos alapigazságainak elfogadottsága és az aggodalom, mégis átlag feletti a klímaváltozás csökkentésében érzett személyes felelősség vállalása. Belgium kivételével ezek is magas bizalmú országok. A bal alsó sarokban (c) következetes a hozzáállás, azaz az alacsony klímaaggodalom alacsony személyes

felelősséggel párosul. Az itt elhelyezkedő országok alacsony bizalmúak (a se nem magas, se nem alacsony bizalmú Észtország kivételével). A jobb alsó sarokban (d) található Olaszország, Portugália, Szlovénia és leginkább Magyarország helyzete kivételesnek tekinthető: a nagymértékű aggodalom a személyes felelősség alacsony érzetével párosul. Ezen országok mindegyikében alacsony a társadalmi bizalom.

2. ábra

A klímaaggodalom és a cselekvési hajlandóság összefüggése Európában, 2016 (%)

Relationship between climate concern and willingness to act in Europe, 2016 (%)

Megjegyzés: Az országgrövidítések kifejtését lásd az 1. ábránál.

Forrás: Szerzői szerkesztés az ESS 8. hullámának adatalemzése alapján.

A Szakpolitikák támogatása ábra jobb felső sarkában (b) találjuk azokat az országokat, ahol a leginkább összefügg a klímaváltozás tudományos alapigazságainak elfogadottsága és klímaaggodalom a szakpolitikák támogatásával, valamint magas társadalmi bizalom jellemzi őket. Ezzel ellentétben a bal alsó sarokban (c) lévő országok helyzete, ahol egyébként szintén erősen összefügg a két változó. Alacsony az aggodalom és a szakpolitikák támogatottságának általános szintje is. Ezen országok mindegyikében alacsony a társadalmi bizalom (Észtország határeset). A bal felső sarokban lévő országokban (a) relatíve alacsonyabb a klímaaggodalom, a szakpolitikai intézkedések támogatottsága viszont átlag feletti. Ezek mind magas bizalmú országok. A jobb alsó sarokban (d) elhelyezkedő országokban a lakosság nagyon aggódik, de nem támogatja a szakpolitikákat. Ezek jórészt alacsony bizalmú mediterrán országok (Magyarország, Szlovénia és Izland határeset).

Összegzés

Az ESS-ből származó adatok elemzéséből arra a következtethetünk, hogy a vizsgált európai országok a klímavizonyulás különböző dimenziói alapján eltérnek egymástól. A klímaváltozás tudományos alapigazságait a lakosság nagyobb része majdnem mindenütt elfogadja, és ezzel párhuzamosan jelentős hányaduk tart is a klímaváltozás negatív hatásaitól. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy egyes közép- és kelet-európai társadalmakra meglehetősen egyértelmű klímaszkeptícizmus jellemző. A személyes felelősség és a szakpolitikák támogatása esetében az előzőhöz képest mélyebb területi különbségeket tártunk fel, ugyanis Közép- és Kelet-Európában mindkét dimenzió esetében sokkal alacsonyabbak az indikátorok értékei a kontinens többi részéhez képest, míg Dél-Európában csak a szakpolitikák támogatása esetében.

Tanulmányunk középpontjába a klímavizonyulás és a bizalom összefüggéseinek tisztázását állítottuk. Összefoglalóan kijelenthetjük, hogy a bizalom makroszintű közvetlen hatása a klímavizonyulás két dimenziójában megfigyelhető. Eredményeink azt mutatják, hogy a klímaváltozás negatív hatásai miatti aggodalom országonkénti szintje nem mutat összefüggést a bizalommal, viszont a személyes felelősség érzetée és a szakpolitikák támogatásáé igen. Megállapíthatjuk továbbá azt is, hogy a klímaaggodalom nagyobb eséllyel vezet társadalmi szinten konkrétabb lépésekhez (személyes felelősség érzete, szakpolitikák támogatása) a magas bizalmi kultúrával rendelkező országokban. Korábbi kutatások (Tam–Chan 2018, Sevä–Kulin 2018) érvelése szerint a bizalom pozitív hatása makroszinten abban keresendő, hogy a bizalom kultúrájában az emberek nagyobb eséllyel számíthatnak arra, hogy a közös problémamegoldás során a „potyautasok” (azok, akik nem vesznek részt a közös cselekvésben) aránya alacsony lesz, így a cselekvésbe könnyebben bevonhatóak. Úgy gondoljuk, hogy ez a tisztán ésszerű magyarázat nem tartható fenn, hiszen a bizalom jelentősége éppen annak erkölcsi-érzelmi természetéből fakad. E kérdés tisztázásához azonban személyes összefüggésekre is kiterjedő vizsgálatra lenne szükség, jelen tanulmány célja azonban nem ez volt, hanem annak megerősítése, hogy az emberek közötti bizalom fontos tényező a klímaváltozás elleni küzdelemben (is).

Köszönetnyilvánítás

A kutatás az Európai Unió H2020 Kutatási és Innovációs Programjának REPAiR című (Grant No. 688920) támogatott projektje keretében valósult meg.

Függelék

A bizalomkutatás rövid áttekintése és a bizalom fogalmának elméleti megközelítése

A több diszciplínát átfogó bizalomkutatás főként középszintű elméletekkel ragadja meg a cselekvések, a társas érintkezések, a szubjektív ideaalkotások, továbbá az én- és csoportképződések mechanizmusait, valamint a társadalmak kohéziós és integrációs dinamikáit. Számos bizalomkutató foglalja érveléseit társadalomelméleti keretbe, amely közös nevezője – némileg leegyszerűsítve – a modernizációs kontextus, illetve a társadalmi és gazdasági fejlődéssel járó kockázatok relevanciája (Giddens 1990, Sztompka 1999).

Általános a szakmai egyetértés abban, hogy a bizalom elválaszthatatlan az előre pontosan nem látható jövő kiváltotta kockázatoktól: ha nincsenek kockázatok, nincs szükség bizalomra se. Korunk egyik fő sajátossága azonban éppen az – vallják a késő modernitás elméletalkotói (vö.: Beck et al. 1994) –, hogy mind az interszubjektív (azaz a társas), mind a szubjektív (vagyis az absztrakt entitásokkal kialakított) interakciók kockázatokot rejtenek magukban. E trend háttérében a párhuzamos globalizáció és lokalizáció áll (Beck 1998, 2003, Giddens 1991). Tanulmányunk mondanivalója szempontjából elég pusztán az ökológiai kihívásokra gondolni, mint olyan folyamatokra, melyek során bárminemű lokális környezeti esemény vagy trendváltás globális hatásúvá válhat, miközben a globális tendenciák pedig egyre inkább beivódnak a helyi közegekbe.

A késő modernitás korában az emberek ontológiai biztonságérzete azért rendül meg, mert az összezsugoruló globális és lokális folyamatok a helyi struktúrákat, mintákat (mint referenciákat) megkérdőjelezzik, átfogóbb, univerzálisabb intézmény-absztrakciókat követelve ezzel, a szubjektumok pedig kénytelenek így kritikai módon újraértékelni hagyományos szemléleteiket, tudásaikat, valamint rutinpraxisaikat (Giddens 1990). Ha kitartának a bevett referenciáik mellett, akkor valahogyan stabilizálniuk kellene a tradicionális, partikuláris struktúráikat (lásd erre vonatkozó trendként a nacionalista, az izolációs, a protekcionista politikai törekvéseket). Ám ez igen gyakran különféle (mikro- és makroszintű) nehézséggel, feszültséggel, szenvedéssel és patológiával jár a kibontakozó késő modern korszakban (Sik 2013a, 2013b). A másik alternatíva, hogy sokkal inkább megpróbálnak az egyének támaszkodni a reflexív ágenciáikra (Beck–Beck-Gernsheim 2002). Utóbbi az egyéniség-egyesítés kritikai kibontakozása: az előre nem látható, bekeretezhetetlen szubjektív megismerések és praxisok egyre gyakoribb alkalmazása. Ezen individualizációs fordulat azonban kockázatokot gerjeszt, az ezekre adható egyetlen progresszív válasz pedig a bizalom: az embertársakba vetett általános bizalom. Azok, akik képesek mindenféle megkötés nélkül megbízni az emberekben, azok ugyanis sokkal könnyebben tudnak támaszkodni önmaguk reflexív kompetenciáira, hiszen mások egyéniségét elfogadva biztatják (inspirálják és motiválják) magukat saját szubjektivitásuk

korlátainak lebontására (Beck 2006). A társas érintkezésektől az absztrakt entitásokkal kialakított interakciókig, így lesz mindenféle egyéni cselekvés háttérében döntő jelentősége az embertársak felé mutatott bizalomnak: merthogy az képessé teszi a szubjektumokat mind a folyamatosan átalakuló társadalmi közegükben, mind az innovációk révén gyorsan változó digitális és robotizált világukban való tájékozódásra, szorongás- és kétségmentes cselekvésre. A konstans próbaszituációkban való adekvát megismerés- és praxisalkalmazásokkal a bizalom tehát elősegíti az emberek megrendült ontológiai biztonságérzetének visszaerősítését (Giddens 1990).

Sztompka (1999) ebből a társadalomelméleti érvelésből indul ki, amikor felvázolja a bizalom funkcióit, amelyeket egyéni és társadalmi szinten is végiggondol. Egyéni szinten a bizalom felszabadítja a humán készségeket és kapacitásokat; ösztönzi a kreativitást, a megújulást, a vállalkozási kedvet. Elősegíti az interakciókat, azok tartalmasságát, tartósságát, közvetlenségét, intimitásuk mélyülését. Oldja a gyanakvást, a túlzott elővigyázatosságot és kontrolligényt. Támogatja a kölcsönösséget és a részvételi kedvet, miközben fokozza a spontán aktivizmust, s fékezi a rutinkövetés fáultságát. Társadalmi szinten a bizalom támogatja a mobilitást, a közös gondolkodást, a kollektív felelősségvállalást, a részvételt és a bevonást, a hálózatok bővülését, valamint a különböző együttműködési formák érvényesülését. Mérsékli a közönyösséget és az érdektelenséget a közös célok és ügyek vonatkozásában. Segíti a konstruktív vitát, az érdekképviselést, a konszenzuseresést. Serkenti a szolidaritást, a szociális érzékenységet és empátiát, az egyenlőtlenségek elleni fellépést. Előmozdítja a be- és elfogadást, a toleranciát, a pluralizmus minden formáját, a különbözőségek legitimitását. Megszilárdítja az egyén közösséghez tartozását és identitását; ösztönzi a közösségért való áldozatvállalást és az önkéntességet.

IRODALOM

- BAUER, P. C.–FREITAG, M. (2018): Measuring trust. In: USLANER, E. M. (szerk.): *Oxford handbook of social and political trust* pp. 15–36., Oxford University Press, Oxford.
<https://doi.org/10.1093/9780190274801.013.1>
- BECK, U. (1998): *World Risk Society* Polity, Cambridge.
- BECK, U. (2003): *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba* Századvég, Budapest.
- BECK, U. (2006): *Cosmopolitan vision* Polity, Cambridge.
- BECK, U.–GIDDENS, A.–LASH, S. (1994): *Reflexive modernization. Politics, tradition and aesthetics in the modern social order* Polity, Cambridge.
- BECK, U.–BECK-GERNSHEIM, E. (2002): *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences* Sage, London.
<https://doi.org/10.4135/9781446218693>
- BOUMAN, T.–VERSCHOOR, M.–ALBERS, C. J.–BÖHM, G.–FISHER, S. D.–POORTINGA, W.–WHITMARSH, L.–STEG, L. (2020): When worry about climate change leads to climate action: How values, worry and personal responsibility relate to various climate actions *Global Environmental Change* 62: 1–11.
<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102061>

- BROWN, K. W.–KASSER, T. (2005): Are psychological and ecological well-being compatible? The role of values, mindfulness, and lifestyle *Social Indicators Research* 74 (2): 349–368. <https://doi.org/10.1007/s11205-004-8207-8>
- CAPSTICK, S.–WHITMARSH, L.–POORTINGA, W.–PIDGEON, N.–UPHAM, P. (2015): International trends in public perceptions of climate change over the past quarter century *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change* 6 (1): 35–61. <https://doi.org/10.1002/wcc.321>.
- COOK, K. S.–COOPER, R. M. (2003): Experimental studies of cooperation, trust, and social exchange. In: OSTROM, E. (szerk.): *Trust and reciprocity: Interdisciplinary lessons for experimental research* pp. 209–244., Russell Sage Foundation, New York.
- CORNER, A.–MARKOWITZ, E.–PIDGEON, N. (2014): Public engagement with climate change: The role of human values. *WIREs Climate Change* 5 (3): 411–422. <https://doi.org/10.1002/wcc.269>
- DUNLAP, R. E.–GALLUP, G. H.–GALLUP, A. M. (1993): Of global concern: results of the health of the planet survey *Environment: Science and Policy for Sustainable Development* 35 (9): 7–39. <https://doi.org/10.1080/00139157.1993.9929122>
- EUROPEAN SOCIAL SURVEY (2016): *ESS round 8 module on climate change and energy – Question design final module in template ESS ERIC headquarters c/o City University London, London.*
- FAIRBROTHER, M.–SEVÄ, I. J.–KULIN, J. (2019): Political trust and the relationship between climate change beliefs and support for fossil fuel taxes: Evidence from a survey of 23 European countries *Global Environmental Change* 59: 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2019.102003>
- FRANZEN, A.–VOGL, D. (2013): Two decades of measuring environmental attitudes: a comparative analysis of 33 countries *Global Environmental Change* 23 (5): 1001–1008. <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.03.009>
- GIDDENS, A. (1990): *The consequences of modernity* Polity, Cambridge.
- GIDDENS, A. (1991): *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age* Polity, Cambridge.
- GIDDENS, A. (2015): *The politics of climate change* Polity, Cambridge.
- GIFFORD, R. (2011): The dragons of inaction: psychological barriers that limit climate change mitigation and adaptation *American Psychologist* 66 (4): 290–302. <http://dx.doi.org/10.1037/a0023566>.
- GIFFORD, R.–NILSSON, A. (2014): Personal and social factors that influence pro-environmental concern and behaviour: A review *International Journal of Psychology* 49 (3): 141–157. <http://dx.doi.org/10.1002/ijop.12034>
- GRÜNHUT, Z.–BODOR, Á.–PIRMAJER, A. (2019a): A bizalom és az alapvető értékek összefüggése *Replika* 113: 45–60. <https://doi.org/10.32564/113.4>
- GRÜNHUT, Z.–BODOR, Á.–HEGEDŰS, M. (2019b): A bizalom morális-emocionális és racionális igazolásainak empirikus vizsgálati lehetőségei *Replika* 113: 25–43. <https://doi.org/10.32564/113.3>
- INGLEHART, R. (1990): *Culture shift in advanced industrial society* Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- KAHAN, D. M.–JENKINS-SMITH, H.–BRAMAN, D. (2011): Cultural cognition of scientific consensus *Journal of Risk Research* 14 (2): 147–174. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1549444>

- KOLLMUSS, A.–AGYEMAN, J. (2002): Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research* 8 (3): 239–260. <http://dx.doi.org/10.1080/13504620220145401>.
- KVALØY, B.–FINSERAA, H.–LISTHAUG, O. (2012): The publics' concern for global warming: A cross-national study of 47 countries *Journal of Peace Research* 49 (1): 11–22. <https://doi.org/10.1177/0022343311425841>
- LENNERT, J. (2019): A magyar vidék demográfiai jövőképe 2051-ig, különös tekintettel a klímaváltozás szerepére a belső vándormozgalom alakításában *Területi Statisztika* 59 (5): 498–525. <https://doi.org/10.15196/TS590503>
- LORENZONI, I.–NICHOLSON-COLE, S.–WHITMARSH, L. (2007): Barriers perceived to engaging with climate change among the UK public and their policy implications *Global Environmental Change* 17 (3–4): 445–459. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2007.01.004>
- MARQUART-PYATT, T. S.–QIAN, H.–HOUSER, K. M.–MCCRIGHT, M. A. (2019): Climate change views, energy policy preferences, and intended actions across welfare state regimes: Evidence from the European Social Survey *International Journal of Sociology* 49 (1): 1–26. <https://doi.org/10.1080/00207659.2018.1560979>
- MILFONT, T. L.–MILOJEV, P.–GREAVES, L. M.–SIBLEY, C. G. (2015): Socio-structural and psychological foundations of climate change beliefs *New Zealand Journal of Psychology* 44 (1): 17–30.
- NANNESTAD, P. (2008): What have we learned about generalized trust, if anything? *Annual Review of Political Science* 11 (1): 413–436. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.11.060606.135412>
- NORGAARD, K. M. (2011): Climate denial: Emotion, psychology, culture, and political economy. In: DRYZEK, J. S.–NORGAARD, R. B.–SCHLOSBERG, D. (szerk.): *The Oxford handbook of climate change and society* pp. 399–413., Oxford University Press, Oxford.
- POORTINGA, W.–STEG, L.–VLEK, C. (2004): Values, environmental concern, and environmental behavior: A study into household energy use *Environment and Behavior* 36 (1): 70–93. <https://doi.org/10.1177/0013916503251466>
- POORTINGA, W.–SPENCE, A.–WHITMARSH, L.–CAPSTICK, S.–PIDGEON, N. F. (2011): Uncertain climate: an investigation into public scepticism about anthropogenic climate change *Global Environmental Change* 21 (3): 1015–1024. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.03.001>.
- POORTINGA, W.–WHITMARSH, L.–STEG, L.–BÖHM, G.–FISHER, S. (2019): Climate change perceptions and their individual-level determinants: A cross-European analysis *Global Environmental Change* 55: 25–35. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2019.01.007>
- RAHMSTORF, S. (2004): *The climate sceptics* Potsdam Institute for Climate Impact Research, Potsdam. http://www.pik-potsdam.de/~stefan/Publications/Other/rahmstorf_climate_sceptics_2004.pdf. (letöltve: 2020. szeptember)
- SCHWARTZ, S. H. (1992): Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 Countries. *Advances in experimental social psychology* (25): 1–65. [https://doi.org/10.1016/s0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60281-6)

- SEVÁ, I. J.–KULIN, J. (2018): A little more action, Please: increasing the understanding about citizens' lack of commitment to protecting the environment in different national contexts *International Journal of Sociology* 48 (4): 314–339.
<https://doi.org/10.1080/00207659.2018.1515703>
- SHI, J.–VISSCHERS, V. H. M.–SIEGRIST, M.–ARVAI, J. (2016): Knowledge as a driver of public perceptions about climate change reassessed *Nature Climate Change* 6 (8): 759–762.
<https://doi.org/10.1038/nclimate2997>
- SIK, D. (2013a): Giddens modernizációelmélete: intézményi átalakulás és politikai praxis *Replika* 82 (1): 97–112.
- SIK, D. (2013b): Giddens modernitáselmélete: identitás és intimitás *Replika* 82 (1): 131–144.
- SONG, Y.–VAN TIMMEREN, A.–WANDL, A. (2019): A literature review and categorisation of sustainability aimed urban metabolism indicators: a context, indicator, mechanism, outcome analysis *Regional Statistics* 9 (1): 54–71.
<https://doi.org/10.15196/RS090103>
- STERN, P. C. (2000): Toward a coherent theory of environmentally significant behavior *Journal of Social Issues* 56 (3): 407–424.
<https://doi.org/10.1111/0022-4537.00175>
- SZTOMPKA, P. (1999): *Trust: A Sociological Theory* Cambridge University Press, Cambridge.
<https://doi.org/10.2307/3089802>
- TAM, K.-P.–CHAN, H.-W. (2018): Generalized trust narrows the gap between environmental concern and proenvironmental behavior: Multilevel evidence *Global Environmental Change* 48: 182–194.
<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2017.12.001>
- TRANter, B.–BOOTH, K. (2015): Skepticism in a changing climate: A cross-national study *Global Environmental Change* 33: 154–164.
<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2015.05.003>
- USLANER, E. M. (2002): *The moral foundations of trust* Cambridge University Press, Cambridge.
- UZZOLI, A.–SZILÁGYI, D.–BÁN, A. (2019): Az éghajlatváltozás egészségkockázatai és nép-egészségügyi következményei – A hóhullámokkal szembeni sérülékenység területi különbségei Magyarországon *Területi Statisztika* 59 (4): 400–425.
<https://doi.org/10.15196/TS590403>
- VARJÚ, V.–BARANYAI, N. (2017): A klímaváltozással kapcsolatos attitűdök területi sajátosságai *Területi Statisztika* 57 (2): 160–182. <https://doi.org/10.15196/TS570203>
- WEBER, E. U.–STERN, P. C. (2011): Public understanding of climate change in the United States *American Psychologist* 66 (4): 315–328. <https://doi.org/10.1037/a0023253>
- WELCH, E. W.–HINNANT, C. C.–MOON, M. J. (2005): Linking citizen satisfaction with e-government and trust in government *Journal of Public Administration Research and Theory* 15 (3): 371–391. <https://doi.org/10.1093/jopart/mui021>
- WHITMARSH, L. (2011): Scepticism and uncertainty about climate change: dimensions, determinants and change over time *Global Environmental Change* 21 (2): 690–700.
<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.01.016>
- ZSIBÓK, ZS.–SEBESTYÉN, T. (2017): Regionális gazdasági előrejelző modell, a klímaváltozás figyelembevételével *Területi Statisztika* 57 (2): 132–159.
<https://doi.org/10.15196/TS570202>